

**VOYAGA YETMAGAN O'SMIRLAR XULQ-ATVORINI SHAKLLANTIRISHGA QARATILGAN
FAOLIYATNING PSIXOLOGIK MOHIYAT ZIDDIYATLARI**

Abdullayeva Masumaxon
Qo'qon Universiteti talabasi,
Hamidullayev Faxriddin
Qo'qon Universiteti o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada voyaga yetmagan o'smirlar xulq-atvorini shakllantirishga qaratilgan faoliyatning psixologik mohiyat ziddiyatlari Mustaqillikning ilk yillaridan davlatimiz rahbariyati o'smir yoshlarning har tomonlama yetuk, sog'lom va kamol toptirishga e'tiborini qaratdi.

Kalit so'zlar; psixolog, o'zgarish, voyaga yetmagan, odob-axloq, urf-odatlarimiz, milliy an'analarimiz, qadryatlarimiz

Shu o'rinda xuquq-targ'ibot organlari o'smir yoshlar o'rtasida jinoyatchilikka qarshi kurashish emas, balki jinoyatchilikning oldini olish, profilaktik chora-tadbirlar ko'rishga e'tibor qaratdilar. Bunday dolzarb muammoni hal qilishda respublikamiz psixologlari ham bir qator amaliy ishlarni amalga oshirib kelmoqdalar. Biz ham o'z tadqiqotimizda voyaga yetmagan o'smirlarning xulq-atvorini shakllantirishning psixologik jihatlarini o'rganishni maqsad qilib qo'ygan ekanmiz, bunda biz o'smirlar tarbiyasidagi salbiy og'ishga olib keluvchi omillar va ushbu omillarga nisbatan ularning ijobiy hamda salbiy javoblarini o'rganamiz. Chunki inson umri o'rganilgan sari, undagi ko'pgina yangidan-yangi ma'lumotlar aniqlanaveradi. Shu sabab o'smirlardagi o'zgaruvchanlik xususiyati psixologlar oldidagi asosiy muammolardan biri bo'lib kelmoqda. Mustaqillikning ilk kunlaridanoq davlatimiz rahbarining tashabbusi va bevosita rahnamoligida voyaga yetmaganlar va yoshlar tarbiyasi, ularning ma'naviyatini yuksaltirish borasidagi islohotlarni tizimli, bosqichma-bosqich amalga oshirish strategiyasi belgilab olindi.

Mazkur islohotlarning asosiy maqsadi voyaga yetmaganlar va yoshlarni kamol toptirish, iqtidorini to'la-to'kis ro'yobga chiqarish uchun ijtimoiy, iqtisodiy, xuquqiy, tashkiliy jihatdan shart-sharoit yaratish hamda ularni kafolatlashdan iborat. Bugungi kunda mamlakatimizda 18 yoshgacha bo'lgan yoshlar aholining taxminan 40 foizini tashkil etadi. Shuni alohida ta'kidlash joizki, bu yoshda insonning ongi, axloqi, ma'naviy qiyofasi shakllanadi. Shu bois mamlakatimizda bunday yoshlarga e'tibor kuchaytirilgan.

Voyaga yetmagan o'smirlar xulq-atvorini shakllantirishning psixologik jihatlarini o'rganish borasida respublikamiz psixologlari tomonidan ham bir qator ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilgan. Jumladan, M.Davletshin, E.G'oziev, M.Vohidov, V.Karimova, N.Safoev, F.Haydarov, Sh.Do'stmuhamedova, L.Nazirova, N.Komilova kabi olimlar tomonidan o'smir psixologiyasi, voyaga yetmaganlar psixologiyasi, o'smirlar xulq-atvorining o'ziga xosligi, o'smirlardagi og'ishishlar, tarbiyasi og'ir o'smirlar, voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi, o'smirlar xulq-atvorini o'zgarishiga ta'sir etuvchi omillar kabi masalalar o'rganilgan.

O'smirlik davrini inqirozli davrga aylantirib qo'yadigan sabablar juda ko'p (bolalarning jinsiy etilishi, ularda kattalik hissiningpaydo bo'lishi va rivojlanishi, mustaqillikka bo'lgan ehtiyojning kuchayishi va h.k.). bunday sabablarning tahliliga bag'ishlab qator maqolalar, risolalar yozish mumkin. Biroq farzandining itilini topa olmayotgan, u bilan psixologik aloqa o'rnatishga qiyalayotgan har birorta-onani farzandidagi o'zgarishlarning sabablaridan ko'ra shunday vaziyatlarda qanday yo'l tutishi kerakligi, nima qilish mumkinligi ko'proq qiziqtiradi. Shu tufayli ushbu bo'limda asosiy urg'u o'smir yoshdagi bolalar va ota-onalar o'rtasidagi psixologik aloqani, muloqotni yaxshilash uchun nimalarqilish maqsadga muvofiqligiga qaratildi.

Ushbu bandeda farzand tarbiyasida qo'l keladigan tayyor i'retseptlar yo'q, unda barcha vaziyatlarga birdek mos keluvchi tavsiyalar ham uchramaydi. Ota-onalarga farzandi bilan qanday muloqot qilishni o'rgatish niyati ham ko'zlanmaydi. Zero, har bir oilada bu borada o'ziga xos tajriba, an'ana va qoidalar borligi hech kimda shubha uyg'otmaydi. Demak, bundan ko'zlangan bosh maqsad –mutaxassislarining amaliy tavsiyalarini (ko'rsatmalarini emas, aynan tavsiyalarini) o'quvchiga yetkazish, uni jonli mushohada va mulohazaga undashdir. Avvalo, shunga e'tibor qaratish kerakki, o'smirlik yoshida ota-onaning bola ko'z o'ngidagi mavqei bir muncha pasayadi. Maktabgacha yoshdavrda, kichik maktab yoshida ota-onasini eng kuchli, aqlli va chiroyli, deb hisoblaydigan bolalar o'smirlik yoshiga yetib, aslida ularning ota-onalarida ham talay kamchiliklar borligini payqay boshlashadi. Umuman, bu davrda tengdoshlar mavqei oshib, kattalarga nisbatan tanqidchan munosabat kuchayadi. Mamlakatimizda voyaga yetmagan yoshlar muammosiga u yoki bu darajada aloqador bo'lmagan birorta tashkilot yoki shaxsning o'zi yo'q. Biroq bu tashkilotlar va shaxslarning voyaga yetmaganlarni barkamol avlod etib tarbiyalashda o'z o'rnini, ahamiyatini, o'ziga xos ta'siri bor. Aytaylik, birorta bekorchi, huquqbuzar yoki diniy aqidaparast o'z manfaatlari yo'lida voyaga yetmagan yoshlar xizmatidan, foydalansa, hatto jinoyatga undasa, bu ham ularga ta'sirning bir, ko'rinishi, afsuski, salbiy namoyon bo'lishidir?! Bizning fikrimizcha, voyaga yetmaganlar qarovsizligi va huquqbuzarliklarining oldini olishning eng samarali yo'li mahalla, oila va maktabning mustaqkam hamkorligini ta'minlashdan iboratdir.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki voyaga yetmaganlar o'rtasida nizolarni hal yetishni hamda jinoyatchilikni sodir etmaslikni ularga o'rgatish kerak. Voyaga yetmaganlar o'rtasida nizoli vaziyatlar har doim paydo bo'ladi, faqat uni ijobiy hal etilgan yondashishni bilishimiz kerak. Chunki ular o'smir yoshidagi o'quvchilar bo'lib, o'tish davrini og'ir damlarini boshdan o'tkazayotgan davrdir. Milliy an'analarimizga, maqollarga asosan: Kattani hurmat qil, kichikni izzat, Odobli bola elga manzur, Ustoz otangdek ulug', Har qilsang hurmat ko'rasan, Oltin olma duo ol, duo oltin emasmi kabi ibratli so'zlarga suyangan holda nizolarni hal etishni, ba'zan yon berishni o'rganishni farzand go'dakligidan oila dargohida o'rgatish lozim. Qush uyasida ko'rganini qiladi deganlaridek ibratli oilaning farzandlari ham ibratli bo'lishi kerak. Odob-axloq masalalari, shuningdek, urf-odatlarimiz, milliy an'analarimiz, qadryatlarimiz, buyuk ajdodlarimizning pand-nasihatlari, noyob asarlariga amal qilsak, voyaga yetmaganlar o'rtasida salbiy xulq-atvor ko'rinishlari kuzatilmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining I'ta'lim to'g'risida||gi qonuni (1997 yil 29 avgustda qabul qilingan). Barkamol avlod –O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. –Toshkent: O'zbekiston. 1997.
2. Olimov L.Ya, Avezov O.R., Baratov Sh. R. Psixologiya nazariyasi va tarixi (o'quv qo'llanma) <https://library.sammi.uz/Library/> 1 (1), Ўзбекистон.
3. Olimov L.Ya, Baratov Sh. R. АВЕЗОВ О.Р. Psixologiya nazariyasi va tarixi. Darslik. "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti. Toshkent. 2019. -B. 494.
4. Olimov L.Ya. Shaxs psixologiyasi. "Durdona" nashriyoti. Buxoro. 2019. -B. 280.